

Aleksandra Panfilowa/Олександра Панфілова

Wołyński Uniwersytet Państwowy im. Łesi Ukrainki, Łuck/Ukraina

Dmitro Sinienkij/Дмитро Синенький

Akademia Humanistyczno-Pedagogiczna im. Tarasa Szawczenki/ Тараса Шевченко w Krzemieńcu/Ukraina, Кременець Україна

Sztuka regionu krzemienieckiego

w latach 20. i 30. XX wieku

Міжвоєнний період в українському мистецтвознавстві був добою складного взаємовпливу українськопольських зв'язків. Вивчення мистецтва Кременеччини в ракурсі художнього та ідейного синтезу двох культур є одним з найактуальніших аспектів дослідження, так як події суспільного життя і культурномистецькі погляди характеризували не лише конкретний осередок, а були притаманні культурі всієї Західної України. Волинь повною мірою поєднала в собі всі протиріччя та симбіоз місцевих культурних традицій та модерністичних віянь столичної польської еліти. Діаметрально протилежні за мистецькою суттю явища роками співіснували на одній території, намагаючись залучитись підтримкою населення. Цей суперечливий період розвитку волинських провідних центрів культури і досі містить чимало прихованих фактів художнього життя провінційних міст, де основним виразником демократичних поглядів стає непрофесійна творчість сільських мистецьких колективів. Актуальність даної теми випливає із необхідності дослідження художнього життя Волині в означених хронологічних рамках. Сформульована наукова проблема поставлена для розв'язання вперше. Її виконання дасть можливість заповнити існуючу прогалину в західноукраїнському мистецтвознавстві, має практичне та теоретичне значення, сприятиме історико – мистецьким дослідженням Волині та Тернопільщини.

У 1920-30-ті рр. Кременець був одним з провідних центрів культури: тут вирувало театральне і музичне життя, відбувались постійні художні виставки і пленери. Провідний навчальний заклад Волині – Кременецький ліцей з ентузіазмом продовжував заходи в цьому напрямку. У 1928 р. при закладі була організована нова інституція – Музична канікулярна студія (далі – МКС). Статут студії був затверджений Міністерством освіти і оголошений в урядовій газеті (Sheybal 1932, s. 1–2). Слухачами МКС могли бути вчителі загальноосвітніх чи спеціалізованих шкіл, обдаровані люди із відповідною музичною підготовкою.

Програма студії розраховувалась на два роки і охоплювала три канікулярні курси та регулярну самостійну роботу (Sheybal 1932, s. 1–2).

Контроль самостійної роботи здійснювався шляхом надсилання слухачами дирекції закладу щомісячних доповідей із письмовими завданнями, які по приїзді повертались авторові. Теоретичний курс включав сольфеджіо, музичну літературу, гармонію, акустику, інструментознавство, хорове диригування, гру на інструментах (віолончель, скрипка, фортепіано). Окрім цього МКС щороку організовувала курси, присвячені різноплановим музичним проблемам: хоровому співу і методиці його навчання, педагогічним та театральним питанням. Значним кроком вперед було запровадження у програму студій безпосереднього ознайомлення слухачів із музичними шедеврами різних епох і стилів з участю видатних віртуозів. Завданням було не лише надати можливість почути твори, але й вислухати погляд фахівців на те чи інше музичне явище. Авторами програми МКС були – керівник студії професор Б. Рутковський та один з викладачів – професор Т. Охлевський. Лекції читали професори польських консерваторій, переважно Варшавської. Про популярність Кременецької МКС свідчить неабиякий вплив вчителів із Західного Поділля, Волині та інших регіонів, проте не всі бажаючі могли взяти участь за браком місць. Вже у 1935 р. набір на вчительські музичні курси становив 270 осіб. Крім пізнавально-просвітницької роботи, яка так бурхливо розгорнулася у Кременці, вагоме значення надавалось організації та підтримці аматорських колективів. Найчастіше це були вчительські та народні хори. Відомо, що станом на 1934 р. у Кременецькому повіті існувало 12 хорів сільської молоді; 4 хори відділів стрілецького об'єднання; 23 хори колишніх вихованок; 7 хорів, організованих на засадах Луцького шкільного округу в Рівному; 7 вчительських хорів при районних конференціях та хори загальних і середніх шкіл. Однією з визначних подій для осередку були гастролі єдиного у своєму роді мандрівного Українського хору під керівництвом Д. Котка. Цей невеликий чоловічий хор відігравав надзвичайно важливу роль у житті населення Волині, Галичини, Холмщини, Підляшшя (Стельмащук 1992, 163 *Sztuka regionu krzemienieckiego...* с. 44). Репертуар, який складався із двох десятків патріотичних пісень К. Стеценка, Ф. Колесси, О. Кошиці та інших, містив також обов'язково 2-3 польські пісні (ДАТО, Ф.2, арк. 1-3). Попри усі труднощі, на теренах повіту виступи знаменитого колективу відбулися у Вишгородку, Вишнівці, Почаєві, Кременці, Шумську.

Особливою популярністю серед аматорських колективів регіону користувався почаївський хор під керівництвом місцевого активіста С. А. Жука. Значний розголос мали гастролі у місті хорів Дана та Семенова (Сейко 2001, с. 16). Також у Кременці початку 1920-х років функціонувала школа народного танцю всесвітньовідомого балетмейстера В. Авраменка. З метою заснування шкіл національного танцю хореограф об'їхав Галичину, Волинь, Холмщину й Полісся, Чехію, Німеччину й Канаду й випускав сотні й тисячі

учнів. Популярність та високий рівень хореографічної культури сприяли розповсюдженню в регіоні інсценізації українських народних пісень. Ці інсценізації згодом перетворилися на спільні хореографічно-театрально-хорові виступи, які особливо були поширені у селах осередку. За короткий період танцювальні колективи під керівництвом учнів В. Авраменка були утворені в усіх великих селах Кременеччини. У 1923 році майстер покидає Кременець назавжди, залишивши чимало послідовників. 8 липня у залі Інтимного театру відбувся прощальний бенефіс великого майстра танцю, на якому знаменитий хореограф виступив разом із кременецькою трупю (ДАТО, Ф. 348, арк. 74). Надзвичайно популярний почаївський танцювальний колектив Союзу Українок та „Просвіти” під керівництвом учня А. Авраменка Олексія Волошина ще довго здійснював гастролі селами та містечками повіту. На початку 20-х років ХХ століття у Кременці існувало кілька танцювальних колективів. Серед улюбленого репертуару – танці „Гопак”, „Гонта”, „Великодній хоровод”. Музичний розвиток краю тісно переплітається з піднесенням театрального мистецтва в регіоні. У ці ж роки на Кременеччині існувало кілька самодіяльних театральних студій та театрів, крім цього повітом постійно гастролювали заїжджі колективи. Зокрема, Польський Волинський театр ім. Ю. Словацького під керівництвом директора А. Родзієвича лише у розрізі 1931–32 рр. продемонстрував близько трьох десятків творів, проте чимало п’єс несхвально сприймалось глядачами, а відтак і пресою. З поширенням модерністських мистецьких течій ХХ століття театр відходить від класичних програм. А волинське життя зі своїми тонкощами, іншими ідеалами і поглядами завжди різнилось від богемної столиці, тож врахування такої різниці було необхідним завданням дирекції театру. У посліуючі роки репертуар поступово змінювався в кращу сторону, розширюючи поле слухачів.

Одночасно із Польським Волинським театром теренами гастролював і Український Волинський театр. На відміну від модних віянь Польського Волинського театру, репертуар останнього був більш традиційним і водночас близьким і зрозумілим для населення. Польські критики відзначали високий рівень виконаних вистав, сильну режисуру, вдалі декорації і костюми. Під час осіннього сезону 1934 р. Український Волинський театр під керівництвом М. Певного запропонував кременецькій публіці такі роботи: „Вій” та „Сорочинський ярмарок” М. Гоголя, „Катерина” Т. Шевченка, „Гандзя” Тобілевича, „Наталка - Полтавка” Котляревського та уривки з п’єс „Циганка Аза”, „Чорноморці”, драми „Дорошенко” (Anonim 1934, s. 387). Чи не основні музично-театральні події регіону пов’язані із „Просвітою”. Найзначнішого розмаху вона досягла у селах, де просвітянами проводилася робота щодо створення мережі гуртків за вподобанням.

Їх плідна діяльність заклала міцне підґрунтя подальшого культурного розвитку регіону. Практично кожне село мало власний хор. Сільські колективи були небагаточисельними, в середньому нараховували 20-25 осіб. Першочергову роль у музичній діяльності організації хорових колективів відігравали концерти, які вимагали творчого підходу, значної попередньої підготовки, численних репетицій. Концертні програми виступів засвідчують, що мистецька діяльність товариства була складною та багатогранною. Часто хорові колективи виступали разом із театральними трупами, що також мало неабиякий успіх у населення. Серед обов'язків членів колективу вказано: „працю, пов'язану з виставою, члени виконують безкоштовно”. Вилучені кошти ретельно перераховувались на потреби кременецької „Просвіти” (ДАТО, Ф.348, арк. 38).

У міжвоєнний період ХХ століття на Волині також були популярними виступи кобзарів та лірників. Кобзарський рух Волині був закономірним продовженням відповідної тенденції музичного життя Східної України початку 20-х років. Це самобутнє народне явище, мало величезний вплив на виховання молодого покоління. У 1920-30-ті рр. їх діяльність була невід'ємним елементом духовної культури українського населення. Серед гастролуючих у Кременці артистів зустрічаємо імена яскравих особистостей – кобзарів Костя Місевича, Дмитра Гонти, Данила Щербини. Інколи вони виступали разом із хором Д. Котка або колективом В. Авраменка. Поряд із кобзарським рухом на продовжує мистецькі традиції ще один вид народної музики – лірництво. На Кременеччині музиканти збирались у Почаєві, особливо у релігійні свята. Зазвичай це були сліпі чоловіки похилого віку, які виконували пісні про Почаїв. Серед відомих в осередку лірників – дев'яностолітній Франко Нагірний із с. Борщівки, який у 1938 році став знаменем завдяки світлині фотографа Г. Германовича. Знімок сивого старця з корбовою лірою увійшов у серію листівок про Волинь „Wołyń naszymi prodków”. У самому ж місті проживав ще один музикант – Клим Калинюк. Для співу він обрав затишне місце по дорозі на Почаїв, яке згодом отримало у народі назву „Климова долина”. У святкові дні тут проходять натовпи богомольців. Лірник найчастіше співав „Ой, зійшла зоря вечорова” (муз. М. Леонтовича) та народні пісні „Про сирітку” і „Пасли пастирі” (Скакальський 1962-1970, с. 248). Тим часом у 1928-29 рр. ентузіасти Кременецького ліцею створюють фотографічну майстерню, а у 30-х рр. – студії образотворчого мистецтва. Фотографія на той час була явищем дуже популярним у мистецьких колах Львова, Варшави, Кракова. Фотографічний рух у Кременці розпочався у 1928 році і його рушійними силами стали створена Станіславом Схейбалем фотомайстерня ліцею та Кременецьке фототовариство. Сам ініціатор – випускник Краківської Академії мистецтв, запрошений у 1927 році новою дирекцією ліцею. Він з одностудійцями організував одну із багатьох

технічних майстерень ліцею, в якій учні відпрацьовували заняття замість двох годин латини.

З часом у деяких класах ліцею були введені, як обов'язкові предмети, лекції з мистецтва художньої фотографії (Sheybal 1984, s. 244). Згодом до Схейбаля приєдналися талановиті однодумці – Генрик Германович та Людвік Гроновський. Найактивнішу групу Товариства становили вчителі Кременецького ліцею, а також аматори-кременчани. Крім громадської діяльності, Товариство надавало професійні поради всім бажаючим, займалось постачанням і розповсюдженням фахової літератури та організовувало навчальні курси з фототехніки. Популярність Кременця у мистецьких колах призвела до напливу в осередок фотомайстрів та художників з усіх куточків Польщі та України. У співпраці з Товариством у Кременці за ці роки були проведені дві загальнопольські фотовиставки, 8 персональних і групових виставок польських майстрів, 2 групові експозиції робіт учнів ліцею, виставка австрійських фотографів. Найчастіше у виставковій залі ліцею одночасно експонувались 50-80 творів. Проте інколи виставки були значно масштабнішими. Наприклад, у виставці кременецьких фотомайстрів ту 1932 році взяли участь 24 автори, які представили 221 роботу, серед яких 75 світлин учнів ліцею. Помпезне відкриття цієї виставки детально описує двотижневик „Кременецьке життя”. Показово, що за 10 днів виставку відвідали більше 800 осіб - надзвичайна кількість для маленького містечка. За межами міста кременчанами було організовано три персональні і одна загальна виставка у Варшаві і Познані (Sheybal 1932, s. 11). Крім того, Кременеччина регулярно брала участь у міжнародних виставках. Скромні зусилля кременецьких фотографів були заслужено оцінені і визнані на численних позарегіональних виставках: диплом визнання Австрійського Фототовариства, номінація на члена Польського Фотоклубу, медаль і три дипломи визнання на регіональних виставках, сім конкурсних нагород, кілька робіт, опублікованих у різноманітних фахових виданнях, серед них – в трьох закордонних (2 французькі, 1 англійське), а також численні схвальні відгуки фотокритиків (Sheybal 1932, s. 12). Професор С. Схейбаль також був одним із ініціаторів створення у Кременці Художньої канікулярної студії. До слухачів курсу приєднались обрані через Спілку художників стипендіати, котрі отримали можливість безкоштовно перебувати у Кременці протягом 3-х місяців (Porławska 1991, s. 265). Натомість кожен з них був зобов'язаний залишити одну свою роботу для заснованої місцевої галереї мистецтв. Це призвело до напливу художників із Польщі, сприяло широкій популярності кременецьких пленерів і навіть спонукало залишитись на постійне місце проживання таких художників як Станіслав Щепанський, Еміль Крха, Євстахій Васільковський, Ян Цибіс.

У це й же час мистецьку освіту для волинян забезпечувала Почаївська іконописна майстерня. Навчання у малярській школі відповідало рівню початкової художньої освіти. Відомо, що у Почаївській малярській школі, закладі світського типу, у 1925-1931 роках викладав талановитий живописець Олександр Якимчук, який здобув мистецьку освіту спочатку у Києві, потім у приватних майстернях Італії та Варшави. Одночасно із роботою в майстерні він керував Почаївським аматорським театром „Просвіти” (Сміх-Шатківський О. Я., с.7).

Художні особливості розвитку театрального, художнього та музичного мистецтва на Кременеччині у міжвоєнний період розкривають загальну картину художнього життя Волинського регіону. Важлива роль у художніх явищах осередку відводиться Кременецькому ліцею, який був ініціатором організації музичних та художніх курсів для вчителів середніх і загальних шкіл. За розмахом своєї діяльності кременецька мистецька школа не може зрівнятися з такими художніми осередками як Львів, Київ, Вільно. Проте її роль у професійній підготовці митців та піднесенні духовно-мистецької спадщини краю залишається беззаперечною. Аналізуючи бурхливий розвиток і темпи становлення мистецтва Кременеччини, постійну участь міста у численних регіональних та міжнародних мистецьких заходах, осередок можна по праву вважати одним із провідних художніх міжвоєнного періоду ХХ століття не лише Волині, а й Західної України.

Література:

1. Anonym (1934). Wołyński Teatr Ukraiński, «Życie Krzemienieckie», № 11, S. 386–387.
2. Czarnocki S.(1935). Na jubileu Teatru Wołyńskiego imienia Juliusza Słowackiego, «Życie Krzemienieckie», № 4, S. 173–177.
3. Інструкція, протокол зборів, листування з Кременецьким повітовим староством, заяви членів правління читальні “Просвіта” про надання дозволу на проведення вечорів самодіяльності, звіти про їх проведення та про роботу в с. Вишнівець, Державний архів Тернопільської області, Фонд 348 : Кременецьке повітове управління українського товариства „Просвіта” у м. Кременець (1919–1936 рр.), Оп. 1, спр. 92, 56 арк.
4. Коляденко С. М. (2003). Кременецький ліцей в системі освіти Волині (XIX – 30-ті рр. ХХст.) : монографія, Житомир. держ. пед. ун-т ім. І. Франка, Житомир.
5. Листування з Кременецьким магістратом, шкільним інспектором, духовною семінарією, гмінними управами з питань дозволу на організацію і відкриття з’їздів, вистав, про асигнування коштів на потреби товариства

„Просвіта” та з ін. питань, Державний архів Тернопільської області, Фонд 348 : Кременецьке повітове управління українського товариства „Просвіта” у м. Кременець (1919-1936 рр.), Оп. 1, спр. 31, 148 арк.

6. Popławska T., Sheybal S. (1991). «Życie Krzemienieckie», № 4, S. 265–267. Прохання польських товариств і рішення Кременецького повітового староства про проведення концертів і вистав, Державний архів Тернопільської області, Фонд 2 : Кременецьке повітове староство (1919–1939 рр.), Оп. 1, спр. 1025, 82 арк.

7. Сейко Н. (2001). Польське шкільництво на Волині – Житомирщині у ХІХ – І половині ХХ століття: монографія, ЖДПУ, Житомир.

8. Скакальський М., 1962-1970, Спомини минулого. Рукопис, Кременець.

9. Сміх-Шатківський О.Я. (2006). Графіка : [альбом] ; [тексти : Л. Сидор Ошуркевич, О. Сидор ; упоряд. : Т. Лозинський, І. Завалій]. Ін-т колекціонерства українських мистецьких пам'яток при НТШ, Київ; Оранта, Львів.

10. Стельмашук С. (1992). Дмитро Котко та його хор: до 100-річчя народження диригента та 70-річчя заснування хору. Тернопіль, №3–4, с. 43–48.

11. Sheybal S. (1932). Ruch Fotograficzny w Krzemieńcu, «Życie Krzemienieckie», № 8/9, S. 8–12.

12. Sheybal S. (1932). Wakacyjne kursy w Krzemieńcu, «Życie Krzemienieckie», № 7, S. 1–2.

13. Sheybal S. (1984). Wspomnienie, 1891–1970, [s. n.], Kraków–Wrocław.

14. Чернихівський Г.І. (1999). Кременеччина від давнини до сучасності, Папірус, Кременець.

15. Чуйко С.Р. (1996), Лицеї України (ХІХ–ХХ ст.), Ліком, Тернопіль.

16. Шмагало Р.Т. (2005). Мистецька освіта в Україні середини ХІХ – середини ХХ ст.: структурування, методологія, художні позиції, Українські технології, Львів.

Abstrakt

Artykuł dotyczy specyfiki procesów kulturalno-artystycznych w Krzemieńcu w okresie międzywojennym, kiedy miasto było ulubionym miejscem spotkań i pracy twórczej wybitnych przedstawicieli sztuki z Polski i Ukrainy. Późniejsze obrazy przedstawiające pejzaże Krzemieńca nie zostały skoncentrowane w jednym miejscu i można je znaleźć zarówno w kolekcjach prywatnych jak i licznych ekspozycjach muzeach. W krzemienieckich procesach kulturalno-artystycznych

uczestniczyli również wybitni muzycy i zespoły teatralne, grupy taneczne, lirycy i wędrowni gracze na kobzach (kobziarze), którzy licznie odwiedzali Krzemieniec. W czasach artystycznej prosperity odbywały się tutaj spektakle teatralne, koncerty, wystawy malarstwa, wystawy fotograficzne i konkursy plastyczne.

Słowa kluczowe: sztuka, Liceum Krzemienieckie, procesy kulturalno-artystyczne

The art of the Kremenets region in the 1920s and 1930s

Abstract

This article is about peculiarities of cultural-artistic processes in Kremenets Region in period between two Wars. During the between wars period Kremenets' was the favorite place for artists. It was visited by many artists from whole Poland and Ukraine. Later pictures with Kremenets' landscapes were not concentrated in one place they could be found in private collections and numerous museums. Outstanding musicians and theater groups, dance groups, lyricists and wandering players in bagpipes (bagpipers) also participated in the Kremenets cultural and artistic processes, who visited Krzemieniec in large numbers. In times of artistic prosperity were held here theatre performances, concerts, painting exhibitions, photo exhibitions and art competitions.

Keywords: art, Kremenets Lyceum, cultural-artistic processes.